

cipuus emerens » (ib. n. 22.); hac denique ratione inferendo demonstrat orientalium Episcoporum consensum cum occidentalibus in dogmate peccati originalis: « quia et ipsi utique christiani sunt, et utriusque partis terrarum fides ista una est, quia fides ista christiana est » (ibid. n. 14.).

CAPUT II.

DE SS. PATRUM ET DOCTORUM AUCTORITATE PRIVATA.

THESIS XV.

De auctoritate ss. Patrum, si singillatim spectentur.

« Singulorum Patrum auctoritas per se spectata non quidem infallibilis est et peremptoria; persuadet tamen non modo pietas sed etiam manifesta ratio, ut et singulorum sententiae theologicae non parvi fiant, et non nisi cautissime in sensum accipiantur dissonum a communi aliorum Patrum in dogmate et in rebus theologicis doctrina. »

I. Quod continetur in prima parte enuntiationis, per se evidens est; neque enim hominibus certitudo ac securitas, quod numquam errent, et inde orta auctoritas irrefragabilis adesse potest ex quavis scientiae et sanctitatis praestantia; sed ex solo charismate Spiritus veritatis et indefectibili eius assistentia. Haec autem non singulis sive Episcopis sive sanctis doctoribus promissa est, sed ut pridem demonstravimus, iis solis, qui ex Christi institutione munus acceperunt authentice docendi universam Ecclesiam, et quatenus hoc munere funguntur; Petri inquam successoribus in quibus unitatis et consensionis origo est ac vinculum, et Episcopatus universo, si in unitate ac consensione inter se et cum suo centro spectatur. Duo itaque animadvertemus, primum ut tum in re ipsa tum in dictis et (si ita loqui fas est) in methodologia veterum quorundam doctorum probe distinguamus consensum Patrum, quatenus exhibet consensum ipsius infallibilis Ecclesiae, et auctoritatem deinde singulorum Patrum; secunda animadvertens erit de conditionibus, quas ad ipsius consensus auctoritatem nonnulli theologi requirunt.

1°. Praeclare distinguit Augustinus Patres spectatos privatim singulos et spectatos in unitate ac consensione ut testes Traditionis. Citatis aliquot Patrum testimoniis dogma peccati originalis attestantium, quorum cum ceteris et cum universa Ecclesia consensum ex adiunctis et modo loquendi collegit (cf. th. XIV. n. II.), declarat discrimen inter eorum privatam auctoritatem et inter Ecclesiae Traditionem, pro qua illi testantur. « Haec, inquit, non ideo commemoravi, quod disputatorum quorumlibet sententiae tamquam canonica auctoritate nitamur; sed ut appareat, ab initio usque ad praesens tempus quo ista novitas orta est, hoc de originali peccato apud Ecclesiae fidem tanta constantia custoditum, ut ab eis qui dominica tractarent eloquia, magis certissimum proferretur ad alia falsa refutanda, quam id tamquam falsum refutari ab aliquo tentaretur » Augustin. de Peccator. merit. et remiss. l. III. n. 14.

Ipsae igitur consensus Patrum in doctrinam fidei non ideo veram infallibiliter exhibet sententiam, quod singuli consentientium per se et subjective sint infallibiles; sed quavis singuli possint errare, ex promissione Christi infallibiliter certum est, consensum omnium nunquam posse esse in aliquem errorem contrarium fidei, nunquam fuisse et vi promissae divinae providentiae nec esse potuisse, cum huiusmodi communis consensus contra fidem Ecclesiae traditam iam ipsius fidei ac Traditionis Ecclesiae corruptionem vel supponeret vel induceret.

De singulis itaque vel de pluribus etiam Patribus *extra consensum* spectatis dicta sunt et intelligi debent, quae Augustinus aliique aliquando affirmare videntur, non auctoritate sed ratione et probatione Patrum se moveri. Nam ubi adest consensus, non quidem auctoritas singulorum probat, sicut auctoritas singulorum scriptorum inspiratorum sola sufficit; sed in consensu ipso ratio et probatio continetur Traditionis tam historica et philosophica quam theologica (supra th. VIII-X.). Ita igitur intelligenda sunt illa Augustini: « alios praeter Scripturarum libros ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaeque praepollent, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt; sed quia mihi vel per illos

auctores canonicos vel probabili ratione, quod a veritate non abhorreant, persuadere potuerunt » Aug. ep. 82. n. 3. ad Hieronym. cf. contr. Faust. l. XI. c. 5; ep. 93. n. 35. ad Vincent. Eodem sensu in suis ipsius litteris postulat liberos correctores non sane doctrinae, quam tradit in consensu cum successione apostolica, sed privatarum sententiarum. « In omnibus litteris meis, inquit, non solum pium lectorem sed etiam liberum correctorem desidero. . . sicut illi dico, noli meis litteris quasi Scripturis canonicis inseruire. . . quod certum non habebas, nisi certum intellexeris, noli firmiter retinere; ita illi dico, noli meas litteras ex tua opinione vel contentione, sed ex divina lectione vel inconcussa ratione corrigere » de Trin. l. III. proem. cf. de Dono persever. c. 21. n. 55. Hinc etiam intelligitur legitimus sensus verborum Tertulliani (Praescript. c. 3.), « personas probari ex fide, non fidem ex personis. » Sensus scilicet est is ipse, quem expressit Vincentius Lirinensis c. 23: « magna profecto res et ad recolendum necessaria. . . ut omnes vere catholici noverint se cum Ecclesia doctores recipere, non cum doctoribus (singularibus) Ecclesiae fidem deserere debere. » Pariter intelligitur, quo sensu verum sit, quod ait s. Thomas 1. q. 1. a. 8. ad 2: « utitur (theologia) auctoritatibus doctorum Ecclesiae quasi arguendo ex propriis sed *probabiliter* » tantummodo, non conclusione *necessaria*, sicut arguitur ex auctoritatibus Scripturae sacrae. Postremo intelligitur, quam sit absurda et Augustini ipsius sententiae adversa Iansenianorum propositio (30^a inter damnatas ab Alexandro VIII. 7. Dec. 1690), quae ita habebat: « ubi quis invenerit doctrinam in Augustino clare fundatam, illam absolute potest tenere, non respiciendo ad ullam Pontificis Bullam. »

2°. Locus hic, quo declaramus quandam Patrum auctoritas irrefragabilis non sit, necessario adhuc postulat explicationem duplicis conditionis, sub qua eis auctoritatis ille supremus gradus negari solet.

a) Distinguunt quidam inter Patres, ut sunt *testes Traditionis* et ut sunt *doctores*; sub priori ratione omnes fatentur esse eorum auctoritatem ineluctabilem, sub ratione

posteriori aiunt non esse tantam, ut piaculum sit debita cum reverentia ab eorum placitis discedere. Ut haec distinctio vera sit, fieri deberet inter Patres ut testes Traditionis doctoresque authenticos in unitate et consensu spectatos, atque inter eosdem si considerentur ut *doctores privati*. Idem nempe qui sunt depositi custodes, sunt etiam divinitus instituti *doctores*, hocque duplex munus licet forte distingui non tamen potest separari, ut alio loco demonstrabimus. Sub eadem ergo conditione, sub qua Patres Traditionem infallibiliter custodiebant, etiam doctrinam revelatam assistente Spiritu Sancto explicabant et secundum legitimum sensum declarabant infallibiliter; quam conditionem saepe diximus esse consensum inter se et cum unitatis centro. Ubi ergo Patres pro munere doctorum *unanimis*, *constanter* et *asseveranter* declarant sensum dogmatis qui fuerat obscurus, explicant quod fuerat implicitum, definiunt strictius quod videbatur ambiguum; non minus is ab eis traditus et explicatus sensus revelationis credi debet verus et genuinus, quam dum pro munere custodum, quod iam clarum ac explicatum acceperant a maioribus suis, posteris tradiderunt. Si ergo dicuntur Patres, quatenus *doctores* sunt, « modum tradere quo doctrina Ecclesiae ab ipsis subiective concipiatur, » et porro in hoc negotio eorum auctoritas negatur esse ineluctabilis, id intelligi non potest de modo concipiendi unanimi atque constante; hic enim unanims conceptus doctrinae nihil est aliud, quam *intellectus catholicus* formatus et expolitus sub infallibili assistentia et directione Spiritus Sancti (th. XI. n. II.). Verum tamen est, singulos ut *doctores privatos* et citra consensum spectatos in modo concipiendi, in explicatione et illustratione doctrinae revelatae non esse infallibiles, de qua re satis dictum est. Ubi ergo de definienda auctoritate Patrum agitur, multo nobis aptior videtur simplex distinctio inter Patres in consensu et inter eosdem singillatim spectatos.

b) Alteram conditionem, sub qua Patrum auctoritas irrefragabilis esse negatur, adscribam verbis Melchioris Cani, estque ea apud ipsum bipartita. Primo quidem ait, « sanctorum testimonia referri posse ad philosophiae confirman-

da dogmata. » De his ita statuit: « sanctorum auctoritas sive paucorum sive plurium, cum ad eas facultates afferatur, quae naturali lumine continentur, certa argumenta non suppeditat sed tantum pollet, quantum ratio naturae consentanea persuaserit. » His deinde addit alias quasdam doctrinas auctorum ecclesiasticorum, « quae, inquit, citra iacturam pietatis ignorari non ab imperitis modo verum a doctis etiam possunt, quod nec fidei dogmata sunt neque ex illis derivantur. » Huc refert quaestiones quasdam de natura gratiae sanctificantis, de modo operandi sacramentorum, quaestionem utrum Ioannes Evangelista e vita nondum excesserit; immo (pro illa aetate, qua Canus scripsit) etiam doctrinam de immaculata conceptione Beatae Virginis. De huius generis quaestionibus statuit hoc principium: « omnium etiam sanctorum auctoritas in eo genere quaestionum, quas ad fidem diximus minime pertinere, fidem quidem probabilem facit, certam tamen non facit » Canus de Locis l. VII. c. 2. 3; c. 3. n. 1. 9.

Equidem ultro concedo, in quaestionibus mere philosophicis non auctoritatem Patrum per se valere, sed rationes, quibus quod affirmant, probari possit, esse spectandas; dummodo tamen prae oculis habeatur, quod diximus (p. 125. sq.) et adhuc alibi dicemus, quaestiones per se philosophicas propter intimum nexum cum veritatibus revelatis, posse esse et frequenter esse, *secundum quid* vere theologicas. At in quaestionibus ad religionem et ad propriam rationem ac intelligentiam dogmatum pertinentibus, quas Canus secundo loco commemoravit, numquam dicerem nec sine petitione principii dici potest, quod ipse ait: « omnium sanctorum auctoritas in eo genere quaestionum, quas ad fidem minime pertinere diximus, certam fidem non facit. » Si iam in antecessum verum esse constaret, quod assumitur, has quaestiones ad fidem non pertinere, fateor consensum omnium Patrum non effecturum, ut ad fidem pertinerent; sed hoc ipsum est quod quaeritur, utrum ad fidem non pertineant. Si autem Patres unanimes constanter et asseveranter atque ita in iis consentiant, ut vel diserte vel modo tractandi prodant eas haberi tanquam veritates fidei in

praedicatione ecclesiastica et in intellectu catholico comprehensas, profecto ipse eorum consensus probat ineluctabili auctoritate, eas quaestiones ad fidem pertinere, et in eo quod ita unanimes docent, certam fidem faciunt. Petitionem principii evidenter ostendit exemplum, quo Canus suam assertionem illustrare voluit. Continuo post illa verba « omnium sanctorum auctoritas... certam fidem non facit » (l. VII. c. 3. concl. 4. n. 9.), subiicit exemplum doctrinae de immaculata conceptione Beatae Virginis, « quae controversia, ut putabat, non sit ex illarum numero, quae catholicam fidem aut promovere aut immoveere possint. » Poterat vir doctus eo tempore nondum eliquata veritate existimare, hanc quaestionem non pertinere ad fidem, quia nullum putaret esse sufficientem consensum Patrum et nullam testificationem Scripturae in alterutram partem; sed profecto non poterat dicere, hanc quaestionem esse ex iis, « in quibus omnium sanctorum auctoritas certam fidem non facit, quia est quaestio ad fidem non pertinens ». Si enim auctoritas omnium sanctorum affirmationem ratam et firmam habeat, ipse consensus id pro quo testantur, demonstrat pertinere ad fidem; sicut revera semper continebatur in obiectiva revelatione catholica, et nunc pertinet ad fidem etiam omnibus ab Ecclesia propositam.

Quoad hoc alterum igitur ita sentimus. Cum quaeritur, quae sit omnium consentientium Patrum auctoritas in re theologica, non simpliciter et primo loco distinctio velut *a priori* repetenda est ex praesumpto discrimine inter res quae ad fidem pertineant, et quae non pertineant; sed multo tutius distinguitur inter modos diversos, quibus doctrina a Patribus proponitur. Si consentiant ita, ut manifesto habeant doctrinam tanquam pertinentem ad communem Ecclesiae fidem, consensus ipse Traditionem divinam demonstrat, ut contra talem unanimes doctrinam sentire omnino nefas, et per se quidem haereticum sit. Si consensus existat in doctrinam vel doctrinae explicationem tanquam religiosam seu theologiam et veram, quin tamen satis appareat, utrum eam proponant tanquam doctrinam fidei, vel si consensus ipse non sit adeo manifestus; contra huiusmodi communem

doctrinam repugnare erroris vel temeritatis nota plerumque non carebit. Immo licet non negem, posse plerumque ex ipsa rei indole discerni, utrum quaestio mere philosophica aut theologica sit, hoc tamen ipsum saepe tutius colliges ex ipso modo docendi Patrum. Neque enim res, quae tantummodo philosophicae sunt, reperies a ss. Patribus communi aliquo consensu tractatas et assertas tamquam ad religionem pietatemque christianam pertinentes.

II. Pars altera theses ubi singulorum etiam Patrum auctoritatem venerandam esse dicimus, constat ex eorum saltem plerorumque munere pastorum, ex singulari fidei, unitatis veritatisque studio, ex scientia et eruditione in doctrina et disciplina christiana, ex sanctitate eximia, qua peculiaribus Dei illustrationibus se aptiores reddiderunt et christianam doctrinam non solum verbo et scriptis sed vita ipsa expresserunt, ex vetustate qua ad initia rei christianae propius accedunt et tempore cum ipsis Apostolis propinquius cohaerent, ex veneratione praecipua qua in Ecclesia Dei tum viventes tum post obitum semper habiti sunt tamquam singulari Dei erga suam Ecclesiam providentia electi et charismatibus doctrinae et sanctitatis abundantius instructi ad explicationem, illustrationem et defensionem fidei christianae. Huc transferenda sunt quae diximus th. IX. n. II.; th. XIV. n. II.

Omnes istae notae, quae sunt ratio auctoritatis singulorum in rebus ad doctrinam christianam pertinentibus, comprehenduntur nomine *Patris Ecclesiae*. Quatuor enim postulantur, ut scriptor ecclesiasticus proprio sensu in numero Patrum Ecclesiae computetur. a) Requiritur, ut eius scripta magni sint momenti ad tuendam et illustrandam doctrinam ac Traditionem apostolicam, quod aliquando non tam amplitudine et eruditione quam simplici orthodoxa doctrina et vetustate obtineri potest, ut e. g. accidit in scriptis nonnullorum Patrum apostolicorum et apologetarum. b) Praeter doctrinam postulatur non modo ad finem usque communio cum Ecclesia catholica, sed etiam vitae sanctimonia; in hac enim includitur peculiaris cum Deo omnis sapientiae fonte coniunctio, inde profundior et lima-

tior fidei et disciplinae christianae intelligentia, ardens Ecclesiae atque unitatis et sinceritatis doctrinae amor. Licet vero haec sanctitas singulos non reddat infallibiles, tribuit eis tamen etiam seorsim spectatis auctoritatem in docendo, quanta aliis etiam antiquissimis scriptoribus ecclesiasticis per se spectatis non competit, qui ut testes historici quatenus cum aliis consentiant, egregie adhiberi possunt, minus autem ut doctores sua propria auctoritate valent; cuiusmodi sunt Tatianus, Tertullianus, Origenes, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Rufinus alique. c) Characteres isti doctrinae ac sanctitatis connectantur oportet cum *antiquitate*. Veteres Episcopi et doctores appellabant hoc nomine *Patrum* omnes suos antecessores fidei integritate, doctrina et sanctitate insignes, per quos ipsi fidem et doctrinam christianam acceperant. Ex pluribus autem iam saeculis usus invaluit quoad hanc appellationem distinguendi duplicem aetatem Ecclesiae. Prior aetas Christo et Apostolis propinquior computatur per illud tempus, quo doctrinae et disciplinae christianae explicatio, illustratio et adversus ingruentes haereses defensio in plerisque praecipuis capitibus absoluta est. Sancti theologi maximam partem Episcopi, quorum opera, studiis, ac scriptis id effectum, et Ecclesiae doctrina in omnem posteritatem illustrata est, atque adeo quorum documentis illustratam et defensam doctrinam subsequentes aetates acceperunt; qui igitur ex ipsa propinquiore connexionione cum Apostolis, ex doctrina et sanctitate apud sequentes Episcopos et doctores tamquam patres apud filios peculiari in auctoritate et veneratione erant, ita ut posteriores ab eis tamquam filii a patribus novas defensiones et declarationes fore necessarias derivarent, aut certe confirmationem doctrinae repeterent; isti inquam sancti theologi et Episcopi vetusti appellantur *Patres Ecclesiae*, et illud tempus dicitur *aetas Patrum*. At licet catholica revelatio obiectiva post Apostolos non amplius incrementum accipiat, explicatio tamen, illustratio et defensio numquam simpliciter et absolute terminata dici potest; inde fit, ut *aetas Patrum* et proinde series Patrum non ab omnibus uno modo et eodem termino finita assumatur. Usu satis

communi s. Bernardus (defunctus 1153) postremus inter Patres censi solet. d) His accedit Ecclesiae approbatio, quae ubi adsunt tria antecedentia, numqua deest et in illis iam includitur; neque enim solemne decretum est necessarium, sed sufficit practicus, si ita loqui fas est, consensus (1).

III. Ubi de conciliandis inter se Patribus agitur, tripliciter potest sese offerre difficultas. Vel enim obicitur, universalem consensum affirmantem unius aetatis opponi universali consensui neganti alterius aetatis; vel aliqui ex Patribus videntur contrarii communi ceterorum doctrinae; vel cum uno tempore consensus non appareat sed diversi videantur diversa sentire, tempore subsequenti omnes conveniunt in unam ratam et firmam sententiam.

1°. Oppositio inter *consensum* unius et alterius aetatis in rebus fidei numquam potest esse vera, sed apparens tantum. Constat id ex principiis demonstratis th. VIII-X; quia videlicet cum consensu rato et firmo in proponenda et explicanda doctrina fidei semper est coniunctum ex promissione Christi charisma veritatis; veritas autem manet una et eadem in aeternum. Ostendi igitur semper poterit, vel oppositionem esse non in re ipsa sed in modo loquendi; vel suppositum consensum aetatis antecedentis non esse realem, et non esse ratam ac firmam sententiam communem multoque minus professionem fidei, sed opinionem privatam plus minusve late patentem inter aliquot Patres. Si quando vero

(1) Paulo alia est ratio *Doctoris Ecclesiae* quam *Patris Ecclesiae*. Praerogativa *Doctoris Ecclesiae* non includit *antiquitatem*; sed supponit excellentiam et amplitudinem doctrinae magis quam appellatio *Patris Ecclesiae*. Ex hac diversitate patet, quomodo sancti nonnulli qui nequaquam computantur inter Patres, vel vicissim qui sine controversia semper inter Patres numerabantur, assignando solemni decreto a s. Sede declarantur *Doctores Ecclesiae*. Tales declarati sunt, Thomas a s. Pio V; s. Bonaventura a Xysto V; s. Petrus Damiani a Leone XII; s. Bernardus a Pio VIII; s. Hilarius Pietaviensis (rogante Concilio Burdigalensi), s. Alphonsus Liguori et s. Franciscus Salesius a Pio IX. Notum est praeterea, distingui solere secundum numerum Evangelistarum quatuor *magnos Doctores Ecclesiae* inter ceteros eminentes, qui sunt Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius M. in Ecclesia occidentali; Athanasius, Basilii, Gregorius Nazianzenus, Chrysostomus in Ecclesia orientali.

ex solis praesidiis historicis et hermeneuticis alterutrum demonstrari liquido non posset, ex principio tamen theologico aliunde certissimo indubitatum maneret, non realem sed apparentem esse contradictionem. Principium theologicum revocatur ad illud, quod Leontius opposuit haeticis monophysitis Patrum inter se dissensum fingentibus: « quia Patres (in consensu spectati) charisma doctrinae acceperunt, nec ipsi erant qui loquebantur (suis studiis humanis unice relictis); sed Spiritus Sanctus loquebatur per ipsos » (Galandi T. XII. p. 669. 682.). Vide supra p. 74. sq.

Ariani aut Arianorum fautores saeculo IV. contendebant, consubstantialitatem vel certe vocem *consubstantialitatis* Filii cum Patre definitam in Concilio Nicaeno antea damnatam fuisse a Concilio Antiocheno adversus Paulum Samosatenum, atque adeo repugnare consensui praecedenti. Contra eos s. Athanasius imprimis statuit ipsum principium logicum. « Non deceat illos cum his committere, *omnes enim Patres sunt*; neque sanctum esset definire hos probe, illos male loquutos; *omnes quippe in Christo obdormierunt...* Neutros fas est culpae, *omnes quippe res Christi curabant, omnes studia sua convertebant adversus haeticos* » Athanas. de Synodis n. 43. 45. Generatim monet n. 13. 14., si semel Patres consentientes erroris accusentur, omnem docendi auctoritatem atque ita totam fidei oeconomiam subversum iri. Tum vero, quantum non data facultate inspicendi litteras Patrum Antiochenorum ipsi videbatur (1), explicat

(1) De damnatione vocis *ὁμοουσιος* a PP. Antiochenis decreta contra Paulum Samosatenum primum mentio occurrit in litteris, quas Semiariani ex Concilio Ancyrano 358. scripserunt ad Episcopos Sirmii congregatos. Ex his litteris narrationem accipit Hilarius (de Synodis n. 81. 86.); Athanasius quoque eandem narrationem accipit ab adversariis, nec ipse viderat acta Antiochena, ut testatur n. 43. et 47; Basilii qui ep. 52. n. 2. T. III. p. 145. obiter eiusdem rei mentionem facit, poterat accepisse ex illadem documentis vel ab hisce Patribus. Est igitur satis probabile, quod contendit Maranus Div. D. N. I. C. I. IV. c. 29. n. 2. et Simon de Magistris in prolegomenis ad Opp. Dionysii Alexand. n. 18. sqq., totam historiam damnationis *του ὁμοουσιος* contra Paulum Samosatenum esse fabulam a Semiarianis confictam; quamvis non modo Frohschammer, sed etiam illustrissimus Hefele (Hist. Conc. T. I. p. 115.) haec doctorum virorum sententiae repugnet.

n. 45, qua ratione Patres utriusque Concilii pro diverso scopo diversa non tamen contradictoria docuisse dicendi sint. Ita pariter confutati sunt a doctoribus catholicis ii omnes tum veteres tum recentiores, qui aliam doctrinam de SS. Trinitate apud Patres universim spectatos ante Concilium Nicaenum et aliam apud Patres subsequentes viguisse contendebant. Ex ipso videlicet principio theologico certum est, contradictionem non posse esse nisi apparentem. Praesidiis deinde hermeneuticis et historicis rite adhibitis hoc ipsum demonstratur, modum scilicet loquendi et argumentandi fuisse diversum, rem autem doctrinamque ipsam eandem, licet non ab omnibus eadem claritate et distinctione expositam. Cf. Tract. de Trin. th. X. XI.

2°. Hypothesis de qua hucusque diximus, realis oppositionis inter consensum unius et alterius aetatis per ipsum charisma promissum indeficientis veritatis in magisterio authentico excluditur, nec umquam potest esse nisi oppositio apparens; sed possunt esse reales duae aliae hypotheses, ut nullus revera sit Patrum consensus circa aliquod caput doctrinae, vel pauci reperiantur contrarii communi consensui ceterorum. Verum in his prudenter et caute procedendum est, ne temere dissensus confingantur, ubi in re ipsa fortasse plenus est consensus.

In explicatione sensus, quo supposita historiae veritate vox damnata sit, tres illi Patres non omnino consentiunt. Iuxta Athanasium ista fuerit argumentatio Samosatensi: si Christus est verus Filius Dei, est Patri consubstantialis; consubstantialia autem dicuntur, quae ortum habent ex una substantia per partitionem eiusdem; hoc cum in Deo sit absurdum, Christus non potest esse verus Dei Filius. Patres ergo Antiocheni intelligendi essent hoc sensu negasse Filium Patri consubstantialem. Eodem fere modo condemnationem illam explicat Basilius, nisi quod omnia argumentatione Samosatensi simpliciter Patribus Concilii tribuit opinionem, qua censuerint hunc sensum divisionis substantiae subesse vocabulo *consubstantialia*. Episcopi Ancyrani contra apud Hilarium l. c. n. 81. asserunt, haereticum ipsum usurpasse hanc vocem, ut unam tantum personam Patris et Filii, seu ut « Patrem et Filium solitarium » significaret, et in hoc sensu Sabelliano vocem fuisse damnatam a Concilio; idque ipse Hilarium n. 86. sine contentione admittit. Cf. Tract. de Trin. Scholion 1. ad thesim XI.

a) Si Patres diversi videantur diversa sentire, nihil aliud in interpretando est reliquum, quam ut sensus singularum ex textu et contextu ac reliquis adiunctis determinetur, et si vere diversa est diversorum Patrum sententia, concludatur, ex Patrum dissentientium auctoritate non posse constare de veritate huiusmodi doctrinae. Verum inde nondum esset consequens, de doctrinae veritate aliunde constare non posse. Fieri enim potest, ut post dissensum inter doctores deinceps subsecutus sit eliquata quaestione plenus in Ecclesia Dei consensus; de quo explicationis profectu inferius dicemus.

b) Si pauci aliqui Patres videantur contradicere constanti et sua iam aetate communi doctrinae, tum sane characteres commemorati hac thesi n. II. quibus singuli ss. Patres erant insignes, et principia quibus in christiana doctrinae explicatione semper nitentur, ac maxime auctoritas in qua ab universa Ecclesia semper habiti sunt (th. IX. et th. XIV.), omnino postulant, ut Patrum dicta ambigua, etiamsi significationes verborum minus propriae et insolentiores supponi deberent, in sensu explicentur consensu communi aliorum doctrinae. Indoles enim, tota ratio sentiendi, et principia auctoris aliunde certo cognita haberi debent ut norma praecipua interpretationis saltem sensu *negativo*, ut scilicet verbis non tribuatur sensus illi cognitae auctoris indoli repugnans. Nihil autem cognitae ss. Patrum principii et indoli magis potest esse repugnans, quam doctrina a communi consensu aliena.

Hanc ipsam regulam tradit non solum Facundus Hermitianensis, licet ipse in eius applicatione ad Theodorum Mopsuestenum erraverit (vid. Petavium Prolegom. c. 2. n. 8.); sed diu ante ipsum s. Ambrosius. « Verbum si offenderit, inquit (ep. 48. n. 4. ad Sabin. 3°), virtutem professionis interrogato... etiam sermonem dubium mens non dubia obumbrat et defendit a lapsu. » Exemplum ex innumeris unum potest esse explicatio verborum Hilarii data ab Augustino. « Quidam cum vellet brevissime singularum in Trinitate personarum insinuare propria; *aeternitas*, inquit, *in Patre*, species in *Imagine*, usus in *Munere*. Et quia *non mediocriter*

auctoritatis in tractatione Scripturarum et assertione fidei vir existit; Hilarius enim hoc in libris suis posuit: horum verborum... *abditam scrutatus intelligentiam quantum valeo, non cum secutum arbitror in aeternitatis vocabulo, nisi quod Pater non habet Patrem* (principium) *de quo sit* Aug. Trin. VI. c. 10. n. 11. Ita lectiones quasdam difficiles Dionysii Alexandrini de Filio Dei in sanum sensum explicatas vide apud Athanasium l. de sentent. Dionysii, et l. de Synodis n. 47.; lectiones similes Gregorii Thaumaturgi declaratas apud Basilium ep. 210. al. 64. n. 5.; Chrysostomi modum loquendi de innocentia infantium baptizandorum explicatum, et simul fraudem Iuliani Pelagiani detectam apud Augustinum contr. Iul. l. I. n. 22. Multae aliae quorundam Patrum lectiones conciliandae veniunt, de quibus in paene omnibus theologiae tractatibus agitur, ut cum dicunt: Verbum insum in Patre factum esse prolatitium in mundi creatione vel in incarnatione; Patrem solum esse naturam invisibilem; Filium Patri ministrare; Spiritum Sanctum non ex Filio procedere, procedere tamen per Filium et esse Filii Spiritum; unam esse naturam trium personarum, sicut una est plurium hominum natura; personas in Deo discerni tantum consideratione (ἐπινοία). (De his singulis actum est in Tract. de Trin.). Ita pariter aiunt, consideratione tantum discerni duas naturas in Christo; unam esse naturam Verbi incarnatam; in Christo virtutem corporis vim poenae sine sensu poenae excepisse; naturam carnis in Christo esse absorptam a divinitate, post resurrectionem transiisse in divinitatem (Tract. de Incarnat.). Porro: in operibus bonis nos incipere, gratiam subsequi; necesse esse ut secundum id operemur, quod magis delectat; gratiā agi hominem invincibiliter et insuperabiliter (vel inseparabiliter). Ulterius: verbum accedens ad elementum mundare non quia dicitur, sed quia creditur; soli Deo necesse esse confiteri peccata; infantibus necessariam esse communionem Eucharistiae, ut ingrediantur vitam aeternam; in Eucharistia manere naturam panis; eam esse signum corporis Christi; Episcopus magis consuetudine quam dispositionis dominicae veritate presbyteris esse maiores.

Tum: peccatores non esse de Ecclesia; quando Christus promisit aedificationem Ecclesiae in petra, promisisse aedificationem in se ipso. Huiusmodi propositiones omnes prolatae ab haereticis damnatae vel damnandae sunt, apud Patres tamen in sanum et catholicum sensum explicantur ex contextibus, et ex eorum doctrina alibi clariori.

Hinc patet, quam absurdi sint Ianseniani, cum Baii et Quesnelli propositiones ab errore immunes esse defendunt eo, quod earum quaedam paene verbis s. Augustini conceptae sint. Patet etiam, quantopere deceptus sit historicus ille, qui hoc tempore (1) ex simili prorsus ratione ausus est defendere, s. Augustinum esse « parentem Iansenismi ». Par cum Ianseniana est causa omnium fere haereticorum, Arianorum, Monophysitarum, Pelagianorum, Socinianorum, qui in suis erroribus tuendis ad obscuriora quaedam dicta ss. Patrum appellare solebant.

Quamvis haec ita sint, non est tamen negandum, potuisse fieri et revera factum esse, ut in aliquo doctrinae capite ss. Patres nonnulli a veritate aberraverint. Ratio vero et conditio, sub qua intra fines Ecclesiae diversitas sententiarum locum habere potest, et sub qua ergo etiam aliquando dissensus aliquis ss. Patrum invalere potuit, *generatim* est obscuritas questionis ex defectu sollemnis iudicii antecedentis. *Speciatim* sententiarum diversitas oriri consuevit ex modo quo caput doctrinae adhuc implicite in alio, nondum clare et explicite in se erat propositum; vel ex modo, quo dogma magis in praxi et consuetudine, quam in distincta et « instanti praedicatione » continebatur. Ex altera parte huiusmodi dissensus ipse iudicium est et argumentum questionis eo tempore nondum eliquatae et obscuritatis adhuc obtinentis.

Verum huiusmodi obscuritas nullo unquam tempore fuit in iis fundamentalibus doctrinis revelatis, quae omnibus explicite semper cognoscendae et credendae erant, atque ideo in publica professione et symbolo fidei continebantur; nec potest admitti in quibusvis aliis revelatis doctrinis post

(1) In ephemer. the Rambler mense Decembri 1858.

solemnem et publicam definitionem. Ergo etiam singulorum ss. Patrum a doctrinis ipsorum iam aetate ita eliquatis dissensus admitti nequit, nec potest componi cum principiis quibus regebantur, et cum auctoritate qua semper eminebant in Ecclesia.

c) In iis denique capitibus, in quibus realis ostendi potest singulorum aliquot Patrum dissensus a subsecuto deinceps universali consensu, semper etiam demonstrari potest, istas dissentientes opiniones non esse derivatas ex Traditione. Speciatim fontes fere esse solent: α) praeiudicata interpretatio alienius loci Scripturae (ut in opinione angelis corpora tribuentium; et aliorum, si qui visionem beatificam usque ad resurrectionem differri putabant; vel qui duplicem resurrectionem, et inter utramque regnum chiliastri opinando statuebant); β) conclusiones perperam deductae ex fidei analogia (ut in sententia rebaptizantium saec. III, et in opinione eorum qui Pastorem Hermae, ep. Barnabae etc. accensebant Scripturae divinae saec. II. III.); γ) facta particularia non rite explicata, vel argumenta interna perperam adhibita (quod utrumque accidit in haesitationibus saeculi III. IV. circa auctoritatem canonicam aliquot librorum Scripturae).

THESIS XVI.

Opinio de regno Christi millenario penes Patres ante saeculum quartum comparatur cum consensu opposito Patrum subsequentium.

* Quamvis plures Patres usque ad saeculi quarti initia seculi fuerint sententiam de regno Christi in terra per mille annos ante universalem corporum resurrectionem futuro; ea tamen erat privata singulorum opinio, nunquam autem communis consensio velut in doctrina nam fidei. Id constat 1°. ex consensu contrario subsequente; 2°. ex certis principiis, quibus regitur Traditio apostolica; 3°. ex ipsa origine et tota historia illius opinionis. *

Aliquando accidere potuit, ut privatam opinionem unius plures Patres adsciverint; ex quo deinde fit ut, si praesertim id contigerit tempore antiquissimo, quod monumentorum inopia nobis est obscurius, viginisse videatur et a

nonnullis iactetur unanims sententia Patrum priorum, adversus quam tamen consensus contrarius subsequentium aetatum invaluerit. At hic subsequens consensus contrarius etiam solus per se spectatus satis est, ut ex principio theologico, et etiam philosophice ex principiis quibus Patres semper nitebantur (th. VIII. IX.), certo constet, antecedentem consensum illum non potuisse esse universalem in ratam firmamque sententiam, sed meram fuisse singulorum doctorum opinionem. Ceterum munus erit theologorum hoc ipsum etiam historice demonstrare.

Ad demonstrandum maximum discrimen inter privatam opinionem licet latius diffusam et inter consensum vere catholicum in promptu quidem essent plura exempla, sed nullum ad rem praesentem aptius quam opinio chiliastarum, quos Augustinus (Civ. Dei XX. 7.) *milliarios* appellat, docentium ante resurrectionem universalem resuscitandos esse iustos, qui restaurata urbe Hierosolymorum mille annis cum Christo regnaturi sint in terra. Diligens inquisitio in historiam huius opinionis, de qua nostro etiam tempore inter viros bonos et doctos non raro mentio incidit, non debet censi digressio a praesenti nostro scopo; modus enim quo illa doctrina vetustissimis temporibus orta est, viginet, et interit, proprietatem ac notas Traditionis genuinae prae traditionibus spuris egregie illustrabit.

I. Possunt coacervari nomina eorum, qui II. et III. saeculo sententiam de regno illo mille annorum interiecto inter resurrectionem primam iustorum et inter resurrectionem secundam universalem amplexi fuerant, Papias (apud Euseb. H. E. III. 39. et apud Iren. V. 33.), Iustinus (Dial. cum Tryph. n. 80.), Irenaeus (l. V. c. 31-36.), Tertullianus (cont. Marcion. l. III. c. 24.), Methodius (Conviv. Virg. IX. n. 5.), Nepos Episcopus Aegyptius (apud Euseb. l. VII. c. 24.), Victorinus Petavionensis (teste Hieronymo de viris illust. c. 18. et in Ez. XXXVI.), Commodianus (contra gentil. instruct. c. 43. 44. 80.), Lactantius (Instit. l. VII. c. 24. 26.), Quintus Iulius Hilarion (de durat. mundi Bibl. Max. T. VI. p. 376.), Sulpitius Severus (1).

(1) Sulpitius in dialogo cum Gallo et Posthumiano, quem adhuc ha-

Post Lactantium ineunte saeculo IV. nullus amplius auctor gravis et catholicus usque ad recentissimam aetatem huius sententiae mentionem fecit, quin simul eodem improbaverit et reiecerit. Improbant et reiciunt eam Eusebius II. ce.; Basilius ep. 265. al. 293. ad Eulog.; Gregor. Nazianz. I. II. carm. 31. al. 133. v. 175. sq. T. II. p. 876; Epiphanius haeres. 77. n. 26. T. I. p. 1031; Theodoretus haeret. fabul. I. III. c. 6; Nicephorus H. E. I. VI. c. 21; Hieronymus de viris illust. in Papiam; in Is. XX. 23; XXV. 1. sq.; XXX. 26; XXXV. in fine; et in Praefat. in l. XVIII. in Isaiam (cf. in Jer. XX. 10.); in Ezech. XXXVI; ep. 120. q. 2. ad Hedib. et alibi; Augustinus Civ. Dei I. XX. c. 7; Philastrius haeres. 59; Gennadius de Eccles. dogm. c. 25. (in append. Opp. August. T. VIII.). Huc pertinent, qui in suis commentariis in Apoc. XX. resurrectionem primam et mille annos ibi memoratos plane contra explicationem chiliastarum interpretati sunt consensu unanimi, Andreas Caesarensis Bibl. Max. T. V; Aretas ib. T. IX.; Primasius ib. T. X.; Ambrosius Autpertus ib. T. XIII; Beda Opp. T. V.; Berengaudus in Append. Opp. s. Ambrosii; vulgatus Anselmus (qui non Cantuariensis sed probabiliter Laudunensis est).

Iam quamvis aliqui ex Patribus directe damnent regnum millenarium, ut Cerinthus et saeculo IV. Apollinaris haeretici illud asserbant, includitur tamen improbatio totius huius opinionis, etiam sub formis minus absurdis quam finxerant Cerinthiani. Hoc vel inde evidens est, quod Patres non solum modum sed rem ipsam improbant, et plerique diserte cum chiliasmo haeticorum coniungunt illum assertum a quibusdam praeis catholicis velut accidentaliter non quoad

bemus, chiliasmo favisse dicitur a s. Hieronymo in Ezech. XXXVI. T. V. p. 422; at in eo dialogo nunc saltem nihil huiusmodi comparet. Unde Hieronymus de Prato editor Opp. Severi (T. I. dissert. 5. ed. Veronae 1741.) censet, Doctorem maximum aut ex aliena dumtaxat relatione dialogum novisse aut memoria lapsum esse. Forte ansam suspensionis praebuit, quod Sulpitius scribit, ab Antichristo regnum et templum Hierosolymis excitatum iri. Hoc ipsum docet etiam Hippolytus in suo genuino commentario de Christo et Antichristo n. 6. 57; nec video rationem, cur a recentioribus quibusdam dicatur in hoc commentario chiliasmum tradi, cum is potius n. 44. 64. 65. satis manifeste excludatur.

rem ipsam diversum. Ita fere semper Hieronymus. « Neque enim iuxta Iudaicas fabulas, quas illi δευτεροεσι appellat (1), gemmatam et auream de coelo expectamus Ierusalem, nec rursus passuri circumcisionis iniuriam, nec oblatum taurorum et arietum victimas, nec sabbathi otio dormiemus. Quod (non quidem secundum eandem formam Iudaicarum cerimoniarum sed quoad rei substantiam sub alia forma) et multi nostrorum et praecipue Tertulliani liber de spe fidelium (deperditus, sed superest 3° cont. Marcionem), et Lactantii institutionum volumen septimum pollicetur, et Victorini Petabionensis Episcopi crebrae expositiones, et nuper Severus noster in dialogo, cui nomen Gallo imposuit; et ut Graecos nominem et primum extremumque coniungam, Irenaeus et Apollinaris » Hieron. in Ez. XXXVI. (T. V. p. 422.). Augustinus aperte alludit ad modum exponendi Papiam ac Irenaei; Philastrius universim inter haeticos ponit *chilionetitas* (millenarios), Gennadius diserte post haeticos nominat et reiecit opinionem Papiam, Irenaei, Tertulliani, Lactantii, Nepotis; Eusebius, Theodoretus, Nicephorus reprobant, et duo ultimi inter haereses recensent opinionem Nepotis, quae ut est exposita a Dionysio Alexandrino (apud Euseb. VII. 24.), nihil differre videtur ab illa Irenaei (2).

Porro quae fuerit communis sententia tempore subsequenti, discimus ex unanimi doctrina theologorum. Scholastici constanter, sine contradictione, certa affirmatione et plerique verbis gravissimis opinionem chiliasmi reiciunt. S. Thomas « dicendum, inquit, quod occasione illorum verborum (Apoc. XX. 4.), ut Augustinus narrat l. XX. de Civ. Dei (c. 7.), quidam haeretici posuerunt primam resurrectionem futuram esse mortuorum, ut cum Christo mille annis

(1) מִשְׁנָה recte vertitur δευτεροεσι (etiam in Novellis Iustiniani); memorat nempe Hieronymus *fabulas mischnicas* seu *talmudicas*. Mischna non serius saeculo III. ineunte conscripta est ex vetustioribus Iudaicis sive traditionibus sive commentis.

(2) Ita intelligitur Hieronymus, qui Praefat. in l. XVIII. comment. Isaiae ait, Dionysium Alexandrinum scripsisse contra chiliasmum Irenaei, cum tamen certum sit ex Eusebio (VII. 24.), Dionysium adversus Nepotem scripsisse.

in terra regnarent (en substantiam opinionis, quam dicit haereticorum fuisse); unde vocati sunt chiliastae, quasi millenarii, et Augustinus ibidem ostendit verba illa aliter esse intelligenda, scilicet de resurrectione spirituali » s. Th. 4. dist. 43. q. 1. a. 3. sol. 1. ad 4. S. Bonaventura: « de resurrectione *secundum fidem catholicam* tenendum est, quod omnia corpora hominum resurgent in generali iudicio, non existente in eis distantia (moraliter longa, multo minus mille annorum) quantum ad ordinem temporis, sed potius quantum ad ordinem dignitatis » Bonav. Centiloq. P. IV. sect. 2. cf. in 4. dist. 43. a. 1. q. 3; Breve loq. P. VII. c. 5. Dominicus Sotus ita habet: « illis verbis Ioannis (Apoc. XX.) Papias eius discipulus (1) seductus duas *commentus est* corporum resurrectiones; quo errore Lactantius atque alii fuerunt *subinde commaculati*... sed haec fabula non diu in Ecclesia *perstitit* » Sot. 4. dist. 43. q. 2. a. 1. ad 3. Bellarmus relata opinione Lactantii de duplici resurrectione priori iustorum posteriori reproborum et de regno millenario, subdit: « haec opinio fuit etiam multorum veterum ut Papias, Iustini, Irenaei, Tertulliani, Apollinaris... sed iam *dudum explosa est tamquam error exploratus* » Bellarm. de Rom. Pontif. l. III. c. 17. Suarez de Incarn. T. II. disp. 50. tota sectione 8^a data opera illam sententiam refellit. Post commemoratam doctrinam millenariorum Papias, Irenaei, Iustini et ceterorum, cuius fundamentum constituebant ipsi in Apoc. XX. de duplici resurrectione, ita loquitur Suarez. « Dicendum est tamen, resurrectionem iustorum non esse futuram usque ad diem iudicii, et illa die omnes homines resurrecturos; quare non intercedet magna mora inter resurrectionem iustorum et iniquorum. Haec assertio est *certa*, et *quatenus repugnat citato errori* (millenario), *existimo esse de fide*. » Concludimus verbis Cornelii a Lapide in Apoc. XX. 2. « Hic itaque, inquit, est *error* millenariorum; haeresim dicere non audeo, quia apertas Scripturas aut Conciliorum decreta,

(1) Utrum Papias audierit ipsum Ioannem, dubitari potest; vide Euseb. l. III. 39, ubi Papias ipsemet a discipulis Apostolorum non ab Apostolis se eruditum esse testari videtur.

quibus haec sententia quasi haeretica damnetur, non habeo. Unde et s. Augustinus l. c. (Civ. XX. 7.) eam damnare non est ausus. Satis tamen illa erroris convincitur, et ab Ecclesia damnari posset ut haeretica, uti noster P. Salas et alii eam damnant... Denique *posteriores Patres et Ecclesiae sensus hanc sententiam reprobavit, unde illa iam evanuisse videtur.* »

Igitur de universali, constante et rata consensione Patrum et doctorum inde saltem a V^o. saeculo usque ad hanc nostram aetatem in reiicienda illa opinione nullum potest esse dubium; quamvis non ita se habeat negatio, ut opinio improbata, antequam Ecclesiae definitio accedat, possit dici haeretica. Ex hoc autem ipso iuxta principia saepe iam a nobis demonstrata et declarata evidens est, illam Patrum aliquorum II. et III. saeculi commentationem non esse sententiam traditam ab Apostolis, nec praeserferre posse universalem consensum, aut « intellectum catholicum » locorum Scripturae, quibus nitentur; sed esse privatam singularem doctorum intelligentiam ac interpretationem doctrinae seu scriptae seu traditae, in qua interpretatione privata ac consensu destituta utique falli poterant et fallebantur, ut subsequens universalis sensus ac consensus oppositus demonstrat.

II. Sane si consideretur status quaestionis, et sententia illa saeculo II. ac III. latius diffusa comparetur cum consensu contrario saeculis subsequentibus invalescente, principia ipsa quibus Traditio et custodia depositi regitur, demonstrant illam sententiam non contineri in deposito revelationis, nec ex Traditione apostolica fuisse derivatam. Quae nostra assertio latiori diffusione illius doctrinae primis saeculis, auctoritate Patrum qui illam defenderunt, claritate ipsa verborum Scripturae, si in sensu immediato intelligantur, non solum non infirmatur, sed immo hae ipsae rationes comparatae cum consensu subsequente contrario clariorem lucem affundunt demonstrationi.

Enimvero supponamus paulisper, quod affirmant chiliastae, doctrinam de regno illo millenario esse a Deo revelatam et ab Apostolis traditam Ecclesiae, illamque genuinum

continere intellectum sensus Scripturae, atque inde quid consequens sit, videamus. Verbum Dei scriptum obvio, primum sese offerente, immediato h. e. non tropico sensu acceptum hanc sententiam clarissime exhibet. « Et vidi angelum... et apprehendit draconem... qui est diabolus et Satanas, et ligavit eum per annos mille... et vidi sedes... et animas decollatorum propter testimonium Iesu... et vixerunt et regnaverunt cum Christo mille annis. Ceteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni; haec est resurrectio prima, » et reliqua quae sequuntur Apoc. XX. 1-15. Adventus hic gloriosus Christi et hoc eius regnum in terra cum sanctis resuscitatis per mille annos aut saltem per longum tempus ante universalem resurrectionem et ultimum iudicium ita habet, ut oracula plura psalmodum, prophetarum, Evangeliorum, epistolarum apostolicarum sensu obvio et immediato accepta hoc ipsum regnum describere videantur; eo autem non admissio interpretatio reddatur difficilior, sensusque translatus in locis quam plurimis substituendus sit (dabo enim hoc millenariis). Porro in hac hypotesi Scriptura locis tam multis sensu obvio intelligenda ab Apostolis Ecclesiae tradita, hincque idem sensus ab Apostolis et a primis fidelibus compendio expressus esset in ipso symbolo apostolico illis verbis: « venturus est iudicare vivos et mortuos »; ita enim asseverant millenarii redivivi. Certe Traditionem hanc (in hypotesi) apostolicam, et hunc sensum Scripturarum clarissime tenebant et exprimebant doctores catholici II. et III. saeculi; quorum numerus satis amplus est, ut etiam multos ex fidelibus iuxta eorundem Patrum doctrinam sensisse existimemus. At vero inde ab eo tempore, quo doctrinae et dogmatum christianorum intelligentia maxime explicata et exalta est, inde a saeculo IV°. ineunte et saeculo V^o., quibus fere omnes maximi doctores Ecclesiae floruerunt, supposita haec Traditio apostolica et vera obvio sensu Scripturarum revelataeque doctrinae ipsiusque symboli intelligentia (1) ma-

(1) Pseudonymus Ben Ezra (Emmanuel Lacunza) ad finem vergente superiori saeculo ad resuscitandum chiliasmum scripsit quatuor volumi-

gis magisque non solum obscurata esset et oblivioni tradita, sed impugnata et reiecta ab omnibus doctoribus, in quorum operibus adhuc reliquis aliqua huius rei mentio occurrit. Conspirassent doctores unanimes ad Scripturam non uno tantum alterove loco sed in pluribus veteris et novi Testamenti libris, quoties de novissimis diebus agitur, a claro et obvio sensu detorquendam in difficiliore, translata et (in hypotesi) falsas explicationes; in universa Ecclesia, dum sive in catechesibus et institutionibus populi sive in scholis secundus adventus Iesu Christi, resurrectio mortuorum, ultimum iudicium explicatur, veritas ab Apostolis tradita constanter et ubique inde a IV° saltem saeculo occultaretur, et docerentur ea, quae cum illa veritate componi non possunt. Atqui haec omnia quomodo cum oeconomia Traditionis et cum promissa assistentia Spiritus Sancti catholicum intellectum praeservantis ab errore et inducentis in omnem veritatem consistere possint, nemo intelligat. Possunt esse sine dubio et sunt veritates, quae implicite et obscurius traditae in praedicatione Apostolorum, vel magis practica consuetudine quam theoretica doctrina primitus comprehensae, aliquando vocatae fuerint intra ipsos fines Ecclesiae in controversiam; hac autem exorta paulatim explicatae et lucidius declaratae sunt, donec in universalem transierunt consensum totius Ecclesiae, de qua revelatae doctrinae explicatione alio loco dicemus. At factum numquam est nec ex oeconomia Traditionis fieri potest, ut ordine inverso fidei articulus primum explicite,

nibus opus prolixum de secundo adventu Christi in gloria, quod vidi manu scriptum, et audivi a nonnullis impense laudari. Ibi T. I. cap. VII. §. 3. ita loquitur: « Posso mettervi sotto gli occhi, quanto sopra questo particolare (super articulum symboli) hanno detto i primi teologi, e quanto hanno preso da essi quelli, che hanno messe assieme leggi di Dottrina Cristiana (Catecheses). Certo che essi sentivano il peso della grande difficoltà.... in una cosa troppo insieme concordati. Voglio dire, che tutti affatto convengono nel negare a quell'articolo di fede il senso ovvio, genuino, e letterale sul punto del giudizio dei vivi, fanno ad esso una aperta violenza per dar luogo al loro sistema; e se mi è permesso parlare così, non vogliono ammettere l'articolo di fede, se non cede al sistema.

claro et obvio sensu comprehensus in praedicatione ecclesiastica et in intellectu catholico, deinceps orta forte controversia involvatur in obscuritatem, transeat in dissensum, ac tandem praevaleat contra illum consensus oppositus et negans, quae negatio absque contradictione dominetur in universa Dei Ecclesia per multa saecula, per annos mille et quingentos. Ergo ex ipso primo principio interpretationis catholicae demonstratur, claritatem illam Scripturarum a chiliastis iactatam non nisi *apparentem* esse, re autem vera illis locis ex ipsa sua apparente claritate plurimum subesse obscuritatis; nec minus demonstratur id, de quo nos in praesenti agimus, veterem nempe illam ante quartum saeculum doctrinam non fuisse *consensum catholicum*.

III. Nobis vero non sufficit quaesivisse, *an fuerit*, sed demonstrandum est, *quomodo non fuerit* consensus catholicus. Necessae ergo nobis est inquirere modum et originem vetustae istius doctrinae millenariae, ut historice etiam constet, non Traditionem apostolicam sed alium esse eius fontem.

1°. Ex ipso modo defensionis et impugnationis apparet, illam sententiam nunquam fuisse *universalem*. Iustinus et Irenaeus II. cc. simul defendunt duo capita doctrinae, *resurrectionem mortuorum et regnum Christi in terra per mille annos*, sed modo longe diverso. Haereticos qui negant resurrectionem, ait Iustinus, non esse Christianos sed atheos et impios; contra vero doctrinam de regno millenario non inter certa dogmata sed inter liberas opiniones recenset. « Tibi et antea confessus sum, me quidem et multos alios ita sentire, sicut etiam (vos Iudaei) omnino nostis hoc futurum esse (1); multos vero etiam Christianorum qui purae

(1) Ω; καὶ καὶ παλαιὸς ἐπιστάθῃ τοῦτο φησισσάμενον. Maranus et Thirlbins ἐπιστάθῃ voluissent mutatum in ἐπιστάθῃ, « ut omnino hoc ita futurum esse nos (Christiani) sciamus. » Sed lectio ἐπιστάθῃ rectissime habet; a Iudaeis enim opinio de illo regno glorioso Messiae in urbe Ierusalem transiit ad Christianos, ad sectas Iudaicis ritibus et doctrinis addictas, cuiusmodi erant Cerinthiani, Nazaraei, Ebionaei. Horum ex sententia Papias facile induci poterat ad dicta quaedam Apostolorum praepostere intelligenda; a Papia deinde alii catholici praesertim in Asia minori eandem interpretationem acceperunt.

et pie sententiae sunt, hoc non agnoscere, tibi significavi. Ita etiam intelligi debet argumentatio Irenaei I. V. c. 31. n. 1; c. 33. n. 4; c. 35. n. 1. Eius nempe sententia huc revocatur, ut negantes regnum millenarium habeat quidem in numero catholicorum, verumtamen eos arma ministrare censeat haereticis ad negandam ipsam mortuorum resurrectionem. Porro saeculo III. chiliasmus in Alexandrina Ecclesia adeo non probabatur, ut qui illam opinionem a Nepote Episcopo adoptaverant, in schisma delapsi, nec nisi eam reiecta persuasus s. Dionysii, iterum reconciliati fuerint. Summam opinionis a Nepote propositae et a se impugnatae Dionysius refert his verbis: « librum quandam proferunt (schismatici illi) Nepotis... quasi in eo certissime demonstratum sit, *regnum Christi in terris futurum* ». Hanc deinde ipsam sententiam significat falsam esse et refutandam. In specialibus etiam characteribus huius regni, ut a Dionysio referuntur, nihil est quod Nepotis opinionem ab ea Papias aut Irenaei diversam fuisse ostendat. Non ergo Nepos regnum depinxit refertum impuris voluptatibus vel cerimoniis Iudaicis, sicut factum est ab haereticis; neque enim si ita esset, tantis laudibus efferret Dionysius huius viri « fidem et studium Scripturarum », « magnaque reverentia se eum prosequi » diceret. Ipsa itaque sententia qualis fuit Papias, Irenaei, Iustini, in Ecclesiis Aegypti saeculo iam III. non videbatur tolerabilis; tantum abest, ut fuerit in Ecclesia communis. Imo propterea quod millenarii et nominatim Nepotiani tam confidenter ad Apocalypsin appellabant, ipse hic sacer codex apud nonnullos catholicos perperam quidem, ut suo loco dicemus, in suspicionem venit libri supposititii, sed argumento manifesto, quantopere fideles plurimi ab opinione chiliastarum abhorrerent. Ante Dionysium contra millenarios pugnavit Origenes I. II. de Princ. c. 11; Praefat. in Cantic. et alibi. In Ecclesia Romana opinionem nunquam fuisse admissam, nullum apparet vestigium. Ostendi vero potest contrarium ex iis, quae in eunte saeculo III. Romae disputavit Caius presbyter adversus Cerinthum; licet enim Cerinthus impuris commentis opinionem reddiderit detestabiliorem, Caius tamen non solum

haec adiuncta damnat, sed etiam rem ipsam regni illius non agnoscit. « Cerinthus, inquit, portenta quaedam inducit, affirmans *post resurrectionem regnum Christi in terris futurum*, et iterum carnem Hierosolymis cupiditatibus servitaram » etc. apud Eusebium H. E. III. 28.

2°. Si auctores et originem opinionis consideremus diligentius, nunquam videtur opinio latissime diffusa aut magnae aestimationis fuisse. Fontem unde ad catholicos manavit, narrat Eusebius l. III. c. 39. « Papias alia nonnulla, quasi ex traditione non scripta ad ipsum pervenissent, in medium profert, peregrinas (ξενικα) scilicet quasdam parabolas Salvatoris ac doctrinas eius, et alia nonnulla fabulis propiora (μυθικωτερα). Inter quae et mille annorum spatium fore dicit post resurrectionem ex mortuis, regno Christi corporaliter in hac terra substituro. Haec quidem existimo ipsum apostolicis narrationibus praepostere intellectis supposuisse, cum quae in symbolis (1) mystice ab eis dicta erant, non perspexisset. Apparet enim admodum mediocris ingenio, sicut ex eius libris conicere licet. Verum et perquam multis ecclesiasticorum (scriptorum) post ipsum auctor fuit eiusdem opinionis, antiquitate viri sese munientibus, ut puta, Irenaeo et si quis alius eadem sentire visus est. » Ex hac itaque Eusebii explicatione Papias non ipsam doctrinam de regno millenario a *presbyteris* seu Apostolorum discipulis accepit; sed audiverat ab eis et vero legerat in Scripturis nonnulla intelligenda symbolice, ex quibus ipse sensu proprio et immediato intellectus suam de regno Christi effinxit opinionem, quam deinde velut a *presbyteris* traditam sua auctoritate Irenaeo aliisque persuasit. Millenarii redivi hanc Eusebii enarrationem explodunt velut calumniam. Ad vero si doctrina ipsa esset apostolica, quomodo Patres insignes saeculi IV. et deinceps, quomodo sequentes omnes theologi eam vel contemperunt vel oblivione et sensu ac consensu contrario obliterarunt? Ceterum quisquis Papias expositionem legerit apud Irenaeum V. 33. facile intelliget, Eusebium nihil dixisse, quod non sit verissimum. Presbyteri et cum illis sex ex illis Papias

(1) Ἐν ἀποκρυφοῖς et. Heb. VIII. 5; IX. 23.

haec referunt ib. n. 3. tamquam dicta ab ipso Domino. « Venient dies, in quibus vineae nascentur singulae decem millia palmitum habentes, et in uno palmite dena millia brachiorum, et in uno vero palmite dena millia flagellorum, et in unoquoque flagello dena millia botrum (sic), et in unoquoque botro dena millia acinorum, et unumquodque acinum expressum dabit viginti quinque metretas vini; et cum eorum apprehenderit aliquis sanctorum botrum, alius clamabit botrus: ego melior sum, me sume et per me Dominum benedic. » Similia dicuntur de spicis et granis tritici (1). Iam quis non videt, haec esse symbolica? Papias tamen ea accepit et tradidit tamquam sensu immediato et proprio intelligenda, sicut et illa, quae in prophetis dicuntur de leonibus aliisque feris cicurandis et herba ac palea vescentibus.

Satis igitur constat, opinionem quatenus a catholicis est adoptata, originem habuisse in Asia minori; Hierapoli enim in Phrygia Papias erat Episcopus. Hinc videmus huius opinionis Patres, quorum auctoritas ceteroquin gravis est, fere omnes cohaerere cum Asia minori; Iustinus dialogum cum Tryphone, in quo chiliasmum adstruit, habuit Ephesi (Euseb. IV. 18.). Irenaeus ortus et eruditus erat in eadem provincia, Methodius primum fuerat Episcopus Olympi in Lycia. Ceterorum qui supersunt, auctoritas in hac quaestione prorsus nulla est. Tertullianus libros adversus Marcionem scripsit iam delapsus ad sectam Montani (2),

1) Unde et materiali sensu acceperunt *centupla* a Domino promissa. « Quae sunt in hoc saeculo centupla et prandia exhibita pauperibus, et coenae quae redduntur? Haec sunt in regni temporibus h. e. in septima die... in qua non facient omne terrenum opus, sed adiacentem habebunt paratam mensam a Deo, pascentem eos epulis omnibus » Iren. l. c. n. 2. Ad haec alludens Augustinus Civ. Dei XX. 7. ait, a millenariis promitti cibum ac potum tantum, « ut non solum nullam modestiam teneant, sed modum etiam ipsius incredulitatis (i. e. infidelium) excedant. » Dicent millenarii recentes, se spirituales solum delicias admittere. Respondeo: erit tum *spectata solum interna ratione* « opinio utrumque tolerabilis, » sed desinat appellare ad Papiam et vetustos PP. nec porro Eusebium in hoc negotio calumniae accensent.

(2) Ad Montanistas defecit anno 10°. vel 11°. Septimii Severi (208.